

Kéner Balázs

Szakmai barátság a század elején

Csáth Géza két ismeretlen levele Bíró Lajoshoz

Az idei Csáth-megemlékezésben több minden közrejátszott: elkészült az első magyarországi Csáth-emléktábla az író-orvos egykori munkahelyén, a mai SE Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinika kertjében 2005-ben, a Szabadkai Népszínház Budapesten is bemutatta nagy sikerű, *Emma* című Csáth-darabját 2006-ban, és 2007 márciusában került a mozikba Szász János alkotása, az *Ópium – Egy elmebeteg nő naplója*, amely külföldön is nagy sikert aratott. Nem volt megállás, a Nemzeti Színház 2008-ban mutatta be Elek Szilvia *A varázsló kertje* című dokumentumdrámáját, és készülöben van egy átfogó Csáth-honlap is.

Csáth Géza a Nyugat-korszak talán legérdekesebb és legélvezetesebb művésze. Juhász Gyula „a magyar Maupassant”-nak nevezte, Karinthy „nagy tehetségű író”-ról beszél, akinek „zenekritikáiban a legnemesebb irodalmi ízlés párosult komoly hozzáértéssel – modern volt, a szónak abban a valódi jelentésében, amivel az emberi kultúra ismeretének birtokában szólunk hozzá a kultúra fejlődéséhez”, s Kosztolányi így nyilatkozott róla: „Józsi unokaöcsém gyönyörűen fest és rajzol. Józsi csodálatosan hegedül, remekül zongorázik, zenét szerez, nagyszerű író, kitűnő orvos, pompás emberismerő, démonian mulatságos cimbora (...) Brenner Jóska családunk legtehetségesebb tagja...”

Ma már mindenki számára elérhetőek Csáth naplói, melyekben beszámol morfinizmusának történetéről, valamint különböző szexuális kalandjairól is. Az sem újdonság, hogy ő volt Bartók Béla első méltatója; Pucciniról írt tanulmánya pedig nemcsak itthon, hanem külföldön is elismerést szerzett – a zeneszerző levelezőlapon köszönte meg Csáthnak a méltató szavakat.

Zeneműveiről, képzőművészeti munkáiról, orvosi tevékenységéről, leveleiről viszont még keveset tudunk. Sajnos Csáth Gézára is rátelepedett a feledés homálya, sőt, egy időre a „gyanús írók” közé is bekerült: Németh László például a sznobok kedvenceként beszélt róla; csak azért emlegetik, hogy műveltségüket, választékos ismereteiket fitogtassák. Persze ezen nem is lehet csodálkozni, hiszen 1932-ben Csáth már teljesen elfeledett író volt – halála után 13 évvel.

Novelláit sikerült egy kötetben összegyűjteni, naplóinak kiadását a szabadkai Dér Zoltán vette kézbe – ezekben Csáth levelezései is napvilágot láttak. De sajnos még mindig találunk szétszórva ismeretlen írásokat: Szegeden, a Magyar Tudományos Akadémia levéltárában, az Országos Széchényi Könyvtárban, Szabadkán és a Petőfi Irodalmi Múzeumban is.

Az itt közreadott, eddig publikálatlan levél a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárának 1994. évi szórványából való, V.5365/23/1-es jelzettel, 22,4×17,3-as levélpapíron, autográf tintairással. Ahogy a dátum is mutatja, Csáth Géza 1909. május 22-én írta a címzettnek, Bíró Lajosnak:

Szombat
1909. V. 22.

Kedves Lajos

A Férfiaktól el vagyok ragadtatva. Bizonyítva láttam tegnap este azt, – amit néhányan tagadtak – hogy a te embereid egész emberek és realis karakterek. Ezenkívül pompásnak találtam a konstruálást és a stílust. Az alakok, csupa bravúrus portré!.. És a fejlődésben valami komoly erő, amely állandóan reprezentálja az írói arc kontúrjait! Nagyon örülök a szép sikereidnek.

Melegen üdvözöl tisztelőd

Csáth Géza

Csáth a diplomája megszerzése után, 1909. június 25-től 1914-ig (kiseb-nagyobb megszakításokkal) a Moravcsik Ernő által vezetett Budapesti Elme- és Idegkórtani Klinika gyakornoka volt a Balassa utcában – egy korábbi tanulmányomban már feltártam, hogy Csáth az épületben lakott és alkotott is.

A levél még az ezt megelőző korszakból, az egyetemi évek utolsó hónapjából való, amikor Csáth Géza unokabátyjánál, Kosztolányi Dezsőnél lakott rövid ideig, a József körút 71.-ben. Sajnos az író-orvos naplói közül csak az 1912–13-as és az 1914–16-os háborús írásai ismeretesek, így nem tudhatjuk, mit jegyzett fel még magának az adott napon, 1909. május 21-én Bíró darabjáról.

Bíró Lajos életkora szerint a Nyugat nemzedékéhez tartozik, Ady talán legjobb barátja volt. Bíró már viszonylag fiatal korában a legnagyobb magyar novellisták közé sorolták. Színpadi sikerei vetélkedtek a legsikeresebbekével, regényeit a legkelendőbb olvasmányok közt emlegették. A Budapesti Napló társszerkesztőjeként ismerkedett meg az ugyancsak elismert novellista Csáth Gézával. Ady Endre 1905 februárjának elején (párizsi hazatérése után) kezdett dolgozni a Vészi József által vezetett lapnál, s még abban az évben, augusztus 7-én Lengyel Géza, Szini Gyula és Hegedüs Gyula társaságában Csáth Géza is az újsághoz szerződött. Csáth csaknem két évig volt a Budapesti Napló munkatársa. A közös munkáról Kosztolányi Dezső is beszámolt 1907-ben: „...a környezet bátorított. Költők, regényírók és novellisták dolgoztak itt, Ady Endre, Szép Ernő, Kabos Ede, Bíró Lajos, Lengyel Géza, Hegedüs Gyula. Egyik asztalnál Csáth Géza Wagnert és Puccinit füttyörészte, a másikon tudósok vitatkoztak Herbert Spencerről és Nietzschéről.”

A levélben említett darab (*Férfiak*) Bíró Lajos első fontos műveinek egyike, amit a Nemzeti Színház mutatott be 1909. május 21-én. A Nyugat XII. számában Fenyő Miksa is beszámol a sikeres színmű előadásáról: „Ami ebben a darabban történik, az érdekli, megragadja az embert. (...) Suggestív ereje van.” Ahogy Csáth is megemlíti a levélben Bíró karaktereit („a te embereid egész emberek és realis karakterek”), úgy Fenyő is felhívja a figyelmet erre: „Típusoknak

mondották némelyek Bíró férfait, holott egyéniségek; a merevségük, az a körrülmény, hogy állandóan egy kiugró tulajdonságokkal vannak felénk fordulva, olybá tüntetik fel őket, mintha egy bizonyos fajtának a symbólumai volnának.”

Nem meglepő, hogy elnyerte Csáth tetszését a színmű. Az író-orvos már ekkor elkezdte behatóbban tanulmányozni az elme rejtelmét és a freudi pszichoanalízist; Bíró darabjában a szereplők személyiségével és annak változásával is foglalkozik – a kor kezdődő divatjának, a lélekelemző írások előzményének tekinthetjük ezt a művet.

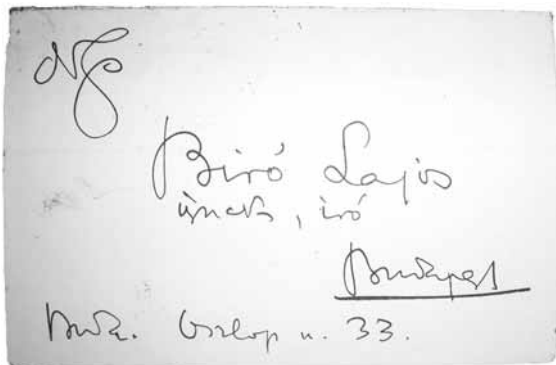
A második, eddig publikálatlan Csáth-levél ugyancsak gratuláció Bíró művéhez – ez már 1910 decemberéből való, szintén a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárából, V.5365/23/2-es jelzettel. Hasonlóan az előzőhöz, ez a levél is 1994-es szórvány hagyaték, autográf tintairással. Csáth egy félbehajtott 16,9×26,4-es levélpapírra írta sorait – a levélhez egy kézzel megcímzett, bélyeg nélküli, 9,1×14-es boríték is tartozik.

Ngy.

Bíró Lajos
úrnak, író

Budapest
Buda, Oszlop u. 33.

Budapest
1910. XII. 11.

Kedves Lajos!

Új darabodat a „Sárga liliomot” tegnap láttam. Nagyon tetszik nekem, néhány jelenete pedig egyenesen elragadó.

Szívből gratulálok a nagy drámaírói fejlődésedhez, amelyről a darab tanúskodik és a nagy sikerhez, melyet tegnap a hetedik táblás ház már biztosan bizonyított.

Melegen köszönt
Őszinte tisztelőd:

Csáth Géza

Bíró Lajos *Sárga liliom* című háromfelvonásosát 1910. november 30-án mutatták be a Magyar Színházban. Nem az első színpadi drámája volt ez Bírónak – elismert íróként üdvözölte a színházi életet. Az irodalmi és drámai anyag arról a korszakról szól, amit Bíró Adyval szívott magába még Nagyváradon: rossz kompromisszumokra éhes polgárság, gögös nemesség, rangkorság és

szolgalelkűség. Ebbe a világba tör be a szerelem, mely megváltoztatja egy romlott, elkényeztetett nagyherceg és egy zárdából éppen kiszabadult polgárlány életét. Az irodalomtörténet a polgári kritikai realista drámaírás egyik legjobb magyar darabjának tartja a művet – még ma is nagy sikerrel játsszák a színházak.

A levelek tartalmi részén túl érdemes összehasonlítani a két kézírást: az 1909-est és az 1910-est. Az első még kiegyensúlyozott íróról árulkodik, a második viszont zilált, zavaros elmére utal: a sorok összefolynak, nehezen kerekíti a betűket, olvashatatlan szavakat ír. Nem véletlen, hisz Csáth naplójából tudjuk: 1910. április 10-én, reggel ½ 6-kor szúrta magába az első morfiomos fecskendőt – s onnantól rabjává vált a szernek. A második levél keletkezésekor tehát Csáth Géza pontosan 8 hónapja élt a bódító hatású fájdalomcsillapítóval.

Köztudott, hogy Csáth színikritikákat, esszéket is írt. Bár az említett Bíró-darabról nem közölt írást, a Polgár 1910. január 16-i számában beszámol a drámaíró másik művéről és magáról a szerzőről: „Bíró Lajos, aki mint drámaíró a múlt év májusában mutatkozott be a Nemzeti Színházban [az első levélben említett darabról van szó – K. B.], ezekben az új dolgaiban kiforrott színpadi tehetségnek látszik.”

Sajnos Bíró Lajos egyik válasza sem áll rendelkezésünkre – érdekes lenne elemezni a gratulációk fogadtatását is, talán ez is feladata az irodalomtörténetnek. Az viszont így is tény, hogy Csáth rendszeres levelezéssel tartotta fent a barátságokat, munkakapcsolatokat, s Bíró Lajos *Férfiak* című színpadi darabja és a *Sárga liliom* is nagy hatást gyakorolt Csáth Géza további írói munkájára.

A Budapesti Napló munkatársai (balról jobbra): Erős Gyula, Pfeiffer Ignác, Lengyel Géza, Rózsa Miklós, Bíró Lajos, Kabos Ede, Csáth Géza, Hegedűs Gyula és Kosztolányi Dezső